

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТА В ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

А Розглядаються особливості організації самостійної роботи студентів педагогічного ВНЗ у процесі вивчення педагогічних дисциплін. Обґрунтовується необхідність належного методичного забезпечення навчальної взаємодії викладача і студента в цьому процесі як важливої передумови її ефективності.

Ключові слова: вища школа; самостійна робота; навчальна взаємодія; методичне забезпечення навчальної взаємодії в процесі самостійної роботи

Актуальність проблеми. Вища освіта переживає нині непрості часи реформування в усіх аспектах свого здійснення – організаційному, змістовому, цільовому, дидактичному, культурологічному. Перетворення, яких вона зазнала в останні десятиліття, є закономірним відображенням тих численних трансформацій, які характерні для українського суспільства, і водночас є непростим випробуванням для викладацького складу, який повинен забезпечувати їхнє здійснення. Привертає увагу, зокрема, зміщення акцентів із аудиторної до самостійної навчальної роботи студентів, що є сьогодні цариною інтенсивного дидактичного пошуку.

Аналіз джерел, на які спирається автор. Зростання кількості напрацювань у галузі педагогіки вищої школи відображає запит сучасного вишу на рівень викладання, що дає можливість гарантувати запланований результат навчання, відійти від емпіричного способу організації навчальної взаємодії (А. Алексюк, В. Безпалько, А. Вербицький, Г. Васянович, С. Вітвицька, М. Гриньова, О. Гура, І. Доброскок, О. Дубасенюк, А. Кузьмінський, В. Лозова, В. Ортинський, В. Монахов, О. Пехота, І. Підласий, О. Попова, І. Прокопенко, З. Слєпкань та ін.). З'явилось чимало напрацювань, що розкривають проблеми у сфері самостійної роботи студентів, презентують набутки, ставлять актуальні питання і дають на них науково обґрунтовану відповідь (Н. Бойко, О. Гурська, С. Заскалета, І. Шимко та ін.). Проте, як зазначає О. Голік, «у той же час самостійна робота, її планування, організаційні форми й методи, система відстеження результатів є одним з найслабкіших місць у практиці вищої освіти й однією з найменш досліджених проблем педагогічної теорії» [1, с. 87].

Особливу увагу привертає, зокрема, проблема організації самостійної роботи студентів при вивченні педагогічних дисциплін. Адже, з одного боку, вчитель, педагог є суб'єктом професійної самоосвіти, навички якої формуються і відточуються у нього впродовж усього життя і, звісно, повинні успішно вдосконалюватися засобами самостійної навчальної роботи. З іншого ж – потрібно враховувати, що професійна підготовка такого фахівця потребує безпосередньої взаємодії з викладачем, зорієнтованої на формування у студента навичок професійної комунікації – основи його професіоналізму як вихователя і керівника навчальної діяльності своїх майбутніх учнів.

Метою статті є обґрунтування особливостей організації навчальної взаємодії викладача і студента в ході самостійної роботи при вивченні педагогічних дисциплін з урахуванням двоєдності завдань, які вирішуються цим процесом.

Основний зміст дослідження. Вища освіта із сучасної точки зору – це не лише накопичення знань у професійній сфері, не лише формування соціокультурних характеристик, які презентують освіченість людини у взаємодії з оточуючими. Вона є насамперед середовищем цілеспрямованого впливу на особистість, адже, як слушно наголошує доктор психологічних наук В. Семиченко, «сама особистісна неготовність до виконання професійних обов'язків не дозволяє значній частині випускників ВНЗ повністю реалізувати свій творчий потенціал, ускладнює процеси соціальної та професійної адаптації, стає на заваді досягненню високих рівнів професійної майстерності» [4, с. 3].

Самостійна навчальна робота відіграє важливу роль у формуванні необхідних особистісних рис майбутнього фахівця, проте лише в тому разі, коли вона досить різноманітна, творча, і водночас виступає органічною ланкою в загальній системі роботи над курсом, а її результат усвідомлюється самим студентом як важлива передумова формування його професійної майстерності.

Останнє тісно пов'язане з тим, як у цьому процесі враховується специфіка особистості студента, його життєва практика. Як зазначає В. Луценко, нині існує доцільність уведення нового дидактичного принципу – «принципу суб'єктності навчання, який вимагає опори в навчанні на суб'єктний досвід студента, врахування його самобутності, самоцінності. При використанні цього принципу процес засвоєння знань стає суб'єктно значущим, наповненим для студента особистісним смислом, почуттями, зафіксованими в його суб'єктному досвіді» [3, с. 10]. Під суб'єктним досвідом дослідника розуміє особливе поєднання знань, почуттів, установок, особистісних смислів, яке стало надбанням конкретної особистості, має для неї самодостатню цінність і може проявитися у разі необхідності в готовності діяти в адекватних ситуаціях; В. Луценко підкреслює, що він виступає в особистісно зорієнтованому навчанні як один із визначальних факторів.

Вважаємо, що самостійна робота з педагогічних дисциплін уже з першого курсу повинна мати риси педагогічного дослідження. Наголосимо, що одна з найелементарніших і водночас найпопулярніших форм такого дослідження – реферат – має бути забезпечена з боку викладача належними методичними настановами та адекватними формами оцінювання, оскільки на нині вона переважною більшістю студентів бачиться як механічний (у прямому розумінні слова) пошук та відтворення інформації на задану тему.

Другим вагомим моментом у забезпеченні успішності

самостійної роботи є її квазіпрофесійна зорієнтованість, тобто сприйняття навчальних завдань як часткового аналогу завдань професійних [2].

За правильної психологічної, педагогічної, методичної організації вона спроможна істотно сприяти усуненню суб'єктивних причин неуспішності студента, серед яких, слідом за С. Скворцовою, виокремлюємо «низьку мотивацію студентів, спрямовану на опанування професійної діяльності; формально-виконавський характер засвоєння професійно-спрямованих знань» [5, с. 66], але, крім того, й низьку дидактичну самостійність (тобто, слабку здатність вирішувати навчальні завдання без щільної опіки того, хто навчає), зумовлену не лише похибками педагогічного впливу на вчорашнього школяра в умовах ВНЗ, що, безумовно, мають місце, а й рудиментами авторитарності в шкільному навчанні та вихованні.

В умовах ВНЗ організація самостійної роботи студентів повинна поєднувати аспекти, які позиціонуємо як синхронні та асинхронні. Під синхронними аспектами розуміємо первинну жорстку регламентованість самостійної роботи студентів, її частково репродуктивний характер, що необхідно для засвоєння її дидактичних основ. Синхронна самостійна робота чітко прив'язана до певних навчальних тем і завдань їхнього опанування, тобто, є свого роду інваріантом, об'єктивною складовою курсу. Асинхронна самостійна робота є закономірним відображенням особистісно зорієнтованого підходу в практиці професійної підготовки і дає змогу адаптувати і розвинути особистісний потенціал у професійно значущих, але варіативних, детермінованих індивідуальними рисами студента формах діяльності.

Асинхронність повинна розглядатися як перспективна тактика в процесі організації синхронної самостійної роботи. Адже її процесуальна цінність не обмежується виключно навчальними завданнями, враховуючи майбутнє дистанціювання майбутнього фахівця від педагогічного управління його професійним саморозвитком.

Формування самостійності в її особистісному сенсі як однієї з умов успішної діяльності педагога в контексті його професійної підготовки розглядається нами як обов'язкова ознака якісної педагогічної освіти. Більшість професійних завдань учитель вирішує в обставинах, коли залишається наодинці із ситуацією, часто в умовах жорсткого цейтноту та психоемоційного напруження, як це буває під час безпосередньої взаємодії з учнями, без можливості отримати сторонню допомогу, звернутися за порадою. Тож готовність до відповідальної, чітко осмисленої з точки зору педагогічної теорії і практики професійної поведінки, що передбачає прийняття кваліфікованого самостійного рішення, повинна закладатися всіма формами навчальної діяльності, до яких включається студент.

Самостійна робота як складова цілісного освітнього процесу саме й змушує майбутнього вчителя мобілізуватися для виконання визначених завдань, опанувати засоби їхнього вирішення, ідентичні тим, якими доведеться оперувати під час роботи в школі. Проте, за нашими спостереженнями, лише біля третини студентів виконує ці завдання належним чином, усвідомлюючи їхнє значення у власному професійному становленні, решта ж орієнтуються переважно на формальний результат, приділяючи процесу роботи над завданням мінімальну увагу. Однак саме процес самостійної роботи має першочергове значення для майбутнього вчителя, оскільки в квазіпрофесійних умовах (а саме такими варто вважати умови виконання завдань, ідентичних професійним, але не зорієнтованих на безпосередню профе-

сійну практику) будь-який результат є лише індикатором освоєння цього процесу. Інакше кажучи, демонстрація успішного результату повинна означати сформованість особистісних засад для його отримання і зумовлювати перехід до вирішення подальших проблем професіоналізації майбутнього фахівця. У дійсності ж часто маємо справу із іншими процесами, зазвичай – з більш чи менш ретельним інформаційним пошуком, для якого сучасні електронні пристрої дають широкий простір.

Причин для формального виконання студентами завдань самостійної роботи чимало, проте, узагальнивши результати спостережень, опитування та аналізу навчально-методичних матеріалів і студентських робіт, можемо розподілити їх на дві великі категорії.

Причини управлінського характеру. В їхній основі – методично неякісні усні та писемні настанови щодо виконання самостійної роботи; недосконалі форми контролю; відсутність чи поверховість механізмів корекції; непродумані обсяги та терміни виконання завдань, які часом провокують навіть старанного студента на пошук обхідних шляхів; відсутність належної мотивації, що налаштовувала б на віддаленішу мету – підготовку до системної професійної діяльності. Інакше кажучи, спрацьовує закономірність: формальне завдання – формальний результат.

Причини виконавського характеру. Відсутність чи слабка представленість у студента цілісного уявлення про майбутню професійну діяльність та місце в ній конкретних умінь і навичок; нездатність екстраполювати зміст окремого завдання на сферу практичної професійної діяльності; навчальна легковажність як відображення слабкої зорієнтованості на педагогічну професію, випадковості вибору ВНЗ; недобросовісність як індивідуальна риса чи як наслідок нераціонального розподілу часу; негативний досвід результату, не адекватного докладеним на його досягнення зусиллям (низька або формальна оцінка викладача); нераціональне поєднання змісту та засобів роботи (ситуативне, коли робота виконується не відповідно до поставленого завдання через нечіткість його формулювання чи інструктивних матеріалів, або системне, як наслідок нестачі знань і вмінь для виконання завдань такого типу, що дедалі поглиблюється за принципом «зачарованого кола»).

В умовах вищої школи не можна покладатися на те, що кожен студент здатен виявити ту міру самостійності, яка від нього очікується, інакше навчальний потенціал виконуваних ним завдань, з високою ймовірністю, буде невиправдано низьким. Тому методичне забезпечення, що створюється викладачем, повинне враховувати сам процес формування дидактичної самостійності, що з різною мірою дієвості був започаткований у школі і набуває розвитку у ВНЗ.

При організації самостійної роботи над педагогічним курсом украї небажано, щоб студент обмежувався тим варіантом виконання завдання, на який він самотужки спромігся. Якщо піти таким шляхом, отримаємо формальні результати, значна частина яких відображає досягнутий рівень, але не сприяє його підвищенню. Зводячи допомогу студентів до скупого консультування та подальшого контролю, налаштовуємо його на констатування певного рівня освоєння навчального змісту, проте майже нівелиємо особистісно-розвивальну складову. Тож педагог повинен використовувати різноманітні форми взаємодії, як безпосередньої, так і опосередкованої, зокрема – через електронну пошту.

Ця форма роботи має багато різновидів. Її головними перевагами є конфіденційність, довільність у часі,

можливість оперативного обміну матеріалами різного обсягу, а також економність: немає необхідності роздруковувати більшу частину завдань, можлива робота з проміжними варіантами, актуальні консультації. Ними нині широко застосовуються різноманітні форми забезпечення зворотного зв'язку зі студентами, зокрема, обмін електронними повідомленнями, надання різнорівневих консультативних матеріалів, що дозволяє оптимізувати професійну підготовку, індивідуалізуючи її, що сьогодні є, на наш погляд, особливо важливим. Проводиться робота над створенням банку зразків виконання індивідуально-тренувальних завдань із педагогічних дисциплін із супровідними поясненнями, де на конкретних прикладах студент має змогу розширити свої уявлення про зміст професійних умінь, діагностувати власну готовність до виконання відповідних професійних дій, вчасно знайти способи для її підвищення, усунення виявлених прогалин.

Як для стаціонарного, так і для дистанційного навчання успішно застосовуємо взаєморецензування студентських робіт, виступаючи проміжною ланкою між автором та критиком і не допускаючи, щоб несправедливі або некоректні відгуки в такому вигляді доходили до адресата. У цьому випадку не тільки захищаємо студента від образ і розчарувань, але й отримуємо можливість попрацювати над культурою критичних висновків, з'ясувати, хто із студентів досить об'єктивний, а з ким необхідна додаткова робота.

Не маючи можливості близько познайомитися зі студентом на заняттях або в позааудиторний час, викладач отримує чудову можливість вивчати нахили, рівень особистісного та професійного розвитку студента, працюючи з ним в електронному режимі. Крім цього, завдяки попередньому обміну інформацією і можливості впливати на індивідуальну і самостійну роботу студента, викладач краще володіє ситуацією на заняттях, де передбачено навчальне моделювання (мікрівикладання), може спиратися на результати студентських досліджень (розроблення проблем курсу на рівні реферату, курсової, дипломної, магістерської роботи; професійної самодіагностики тощо), активно включаючи їхніх авторів до навчальної взаємодії як важливої умови ефективного опанування навчального змісту.

Навчальна взаємодія в процесі самостійної роботи студентів потребує належного дидактичного супроводу, що інтегрує такі завдання професійно-особистісного розвитку майбутнього педагога, як самопізнання, самоаналіз, самомотивація, самовдосконалення – актуальне (в навчальному процесі ВНЗ) і перспективне (в контексті

професійної діяльності); враховує індивідуальні особливості студентів; сприяє коригуванню їхньої активності як суб'єктів навчальної взаємодії; формує стосунки, найвідповідніші щодо розвитку професійно-особистісних якостей конкретного суб'єкта.

Нам бачиться, що оптимізація навчальної взаємодії викладача і студента в процесі вивчення педагогічних дисциплін, яка є актуальною потребою сучасної вищої педагогічної школи, передбачає наступні завдання:

- підхід до дисципліни як до дидактичного проекту з чітко визначеними параметрами;
- поєднання інноваційності навчання з традиційністю в її найбільш результативно виправданому і науково обґрунтованому вигляді;
- максимальна діалогізація стосунків викладача і студента у ході освоєння навчальної інформації;
- посилення відповідальності студента за результати власної роботи і навчальної роботи групи в цілому за рахунок надання йому додаткової суб'єктності в навчальному процесі (квазіпрофесійна діяльність як основа для обговорення навчальних проблем);
- урізноманітнення видів самостійної роботи, що дає змогу розвивати творчий потенціал майбутнього педагога й обирати актуальний для особистісно-професійного саморозвитку її вид у загальному контексті педагогічної дисципліни;
- виховання у студентів культури самостійної роботи як особистісної самоврядності, культури позааудиторної взаємодії з викладачем та іншими студентами та культури роботи із інформаційними джерелами.

Висновки. Тож у контексті вищої педагогічної освіти однією з найактуальніших проблем бачимо формування ставлення як у студентів, так і у викладацького загалу до самостійної роботи як безумовно значущої для підготовки педагога-майстра, здатного самостійно, на високому рівні вирішувати творчі завдання професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Голік, О. Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: навч. посіб. / Олександр Борисович Голік. – Донецьк: Ноулідж, 2010. – 242 с.
2. Жданова-Неділько, О. Г. Квазіпрофесійна орієнтованість самостійної роботи студентів вищого педагогічного навчального закладу / О. Г. Жданова-Неділько // Рідна школа – 2015. – №1. – С. 46–49.
3. Луценко, В. В. Організація самостійної роботи студентів в умовах особистісно орієнтованого навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук за спец. : 13.00.04 – теорія та методика проф. освіти. – Харків, 2002. – 20 с.
4. Семиченко, В. А. Психологія педагогічної діяльності / В. А. Семиченко. – Київ: Вища школа, 2004. – 335 с.
5. Сковрцова, С. Формування професійної майстерності майбутнього вчителя на засадах контекстного навчання / Світлана Сковрцова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Вип. 35, 2010. – С. 66–71.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 05.06.2017

Жданова-Неділько Е. Г. Обеспечение учебного взаимодействия преподавателя и студента в процессе самостоятельной работы по педагогическим дисциплинам.

А Рассматриваются особенности организации самостоятельной работы студентов педагогического вуза в процессе изучения педагогических дисциплин. Обосновывается необходимость надлежащего методического обеспечения учебного взаимодействия преподавателя и студента в этом процессе, как важной предпосылки её эффективности.

Ключевые слова: высшая школа; самостоятельная работа; учебная взаимодействие; методическое обеспечение учебного взаимодействия в процессе самостоятельной работы

Zhdanova-Nedilko O. G. Ensuring the educational interaction of the teacher and student in the process of independent work of pedagogical subjects.

S Features of organization of independent work of students of pedagogical high school in the process of studying pedagogical disciplines are considered. The necessity of proper methodological support of the educational interaction of the teacher and student in this process as an important prerequisite for its effectiveness is substantiated.

Key words: higher school; independent work; educational interaction; methodical support of educational interaction in the process of independent work